

Celsus quidam (44) in *Præfatione versionis deperditæ hujus Operis Aristoniani*.

Illud præclarum (45) atque memorabile gloriosumque, Jasonis Hebræi Christiani, et Papisci Alexandrini Judæi, disceptationis occurrit: Judaici cordis obstinatam duritiem Hebræa monitione ac leni increpatione mollitam; victricem in Papisci corde Jasonis de Spiritu sancti infusione doctrinam. Qua Papiscus ad intellectum veritatis admissus, et ad timorem Domini ipso Domino miserante formatus, et in Jesum Christum Filium Dei credidit, et ut signaculum sumeret, deprecatus Jasonem postulavit. Probat hoc scriptura concertationis ipsorum, quæ collidentium inter se, Papisci adversantis veritati, et Jasonis asserentis et vindicantis dispositionem et plenitudinem Christi, Græci sermonis opere signata est. Exstat hæc Præfatio ad calcem *Operum S. Cypriani* ad pag. 31, ed. Felli.

Origenes: Ἐξῆς δὲ τοῖς ἐπιλεξάμενος (Celsus) ἀπὸ πάντων συγγραμμάτων, τῶν περιεχόντων ἀλληγορίας καὶ διηγήσεις μετὰ οὐκ εὐκαταφρονήτου λέξεως καὶ φράσεως, τὸ εὐτελέστερον καὶ δυνάμενον μὲν τι πρὸς τοὺς πολλοὺς καὶ ἀπλουστέρους πίστεως χάριν συμβαλέσθαι, οὐ μὴν οἶόν τε καὶ συνετωτέρους κινῆσαι, φησὶν « Οἶκον δὲ καὶ Παπίσκου τινὸς καὶ Ἰάσονος ἀντιλογίαν ἔγνω, οὐ γέλωτος, ἀλλὰ μᾶλλον ἑλέους καὶ μίσους ἀξίαν. Ἐμοίγ' οὖν οὐ ταῦτ' ἐλέγχειν πρόκειται· ἔστι γὰρ παντὶ που ὄψλα, καὶ μάλιστα εἴ τις ὑπομείναι καὶ ἀνάσχοιτο αὐτῶν ἐπακοῦσαι τῶν συγγραμμάτων. Ἄλλ' ἐκεῖνο μᾶλλον ἐθέλω διδάξαι, etc. » Sub hæc Celsus e scriptis omnibus quæ hujusmodi explicationes allegoricas continent et eleganter scripta sunt, elegit vilis quoddam quod ut non nihil possit ad vulgi simplicioris fidem promovendam conferre, nihil tamen momenti ad persuadendos intelligentiores habet. Tum ait: « Qualis est illa quam legi Papisci cujusdam et Jasonis contentio, non risu sed miseratione potius digna et odio. Hæc igitur confutare mihi non est propositum. Quippe quorum absurditas omnibus perspicua est præsertim si quis a se impetrare possit, ut libros ipsos audiat. Salius fuerit docere id quod natura docet ipsa, » etc. Origenis autem diluentis hanc Celsi reprehensionem et pro libro respondentis quæ adduntur, hæc sunt: Οὐδὲν δ' ἤττον ἐβουλόμην πάνθ' ὄντινον ἀκούσαντα δεινολογοῦντος Κέλσου, καὶ φάσκοντος τὸ ἐπιγεγραμμένον σύγγραμμα, Ἰάσονος καὶ Παπίσκου ἀντιλογίαν περὶ Χριστοῦ, οὐ γέλωτος, ἀλλὰ μίσους ἀξίαν εἶναι, λαβεῖν εἰς χεῖρας τὸ συγγραμμάτιον, καὶ ὑπομείναι καὶ ἀνασχέσθαι ἀκοῦσαι τῶν ἐν αὐτῷ, ἢν αὐτόθεν καταγνῶ τοῦ Κέλσου, μηδὲν εὐρίσκων μίσους ἀξίον ἐν τῷ βιβλίῳ· ἐάν δ' ἀδεκάστως τις ἐντυγχάνη, εὐρήσεται ὅτι οὐδ' ἐπὶ γέλωτα κινεῖ τὸ βιβλίον· ἐν ᾧ ἀναγγέλλεται Χριστιανός, etc. (atque ita deinceps, ut supra positum est). « Vellem ut quicumque ex Celso arroganter declamitante audit Papisci et Jasonis de Christo contentionem non risu sed odio potius dignam esse, libellum hunc in manus sumeret, et quæ in illo scribuntur legere sustineret; is cum nihil in illo scripto inveniret odio dignum, Celsum utique damnaret. Neque etiam illi risum movebit, qui libero iudicio illum evolverit. Ibi enim Christianus, » etc.

ex Origenis Celsique verbis recte fortasse id colligas, librum de quo agitur, nonnulla præstitisse, quæ usibus simpliciorum magis quam prudentiorum inservirent, etsi personarum convenientiam pulchre ac strenue conservaret, tum vero illum pro indole sæculi in allegoriis multum fuisse.

(44) *Celsus quidam*. Perit, eheu! laudata hactenus disputatio Græce scripta; nec superstes est Latina versio a Celso elaborata, sed sola ejus præfatio inter Cypriani Opera habetur: « Quis qualisve Celsus ille fuerit non constat, » ait doctissimus D. Cavius pag. 34 *Historiæ litterariæ*. Equidem Celsum Iconiensis Ecclesiæ præsulem sæc. III. Alexander episcopus Hierosolymitanus et Theoctistus Cæsariensis in Epistola ad Demetrum Alexandrinum, laudarunt apud Eusebium lib. VI *Hist. eccl.*, cap. 19. Sed an is ille fuerit, incertum est; certum autem, quod circa eadem tempora vixerit, siquidem « ex plurimis præfationis locis liquet, eum vigentibus adhuc persecutionum temporibus, et ante susceptam ab imperatoribus fidem Christianam scripsisse, » quæ D. Cavii loco citato sunt verba. Quibus addo « Christum » a Celso « Spiritum sanctum » dictum, phrasi primis quidem sæculis usurpata, sed post tertium, et exortam Arij hæresin, vix audita. GRABIUS. — Non oportuisse in homine Græco interpretem Latinum quæri, bene notat Gallandius in Proleg. tom. IV *Bibliothecæ PP.*, p. XIX. Is enim Celsi Præfationem in *Bibliotheca* sua repetendam curavit; Vigiliumque episcopum, ad quem Celsus scripsit opus, Vigilium Thapsitanum episcopum fuisse conjecit, qui vergente ad finem sæculo quinto, sævientisusque in orthodoxos Arianis. vixit. Quod si verum est, istam præfationem recentior ipsius ætas intra instituti operis meilimites concludi laud patitur; ad hæc, facile obvium est opusculum in S. Cypriani editionibus plerisque positum.

(45) *Illud præclarum*, etc. Locum ait Pamelius, Cypriani editor, mutilum videri. Amplius deliberandum puto; quoniam auctor fortasse voluit subaudiri a nobis verbum *fuisse* cum utraque voce *mollitam* et *victricem*.

S. CLAUDIUS APOLLINARIS

EPISCOPUS HIERAPOLITANUS ET APOLOGISTA.

NOTITIA.

(LUMPER, *Historia critica Patrum*, III, 26, Aug. Vind. 1784, in-8°.)

ARTICULUS I.

Ejus vitæ historia.

Inter maximos, quos Ecclesia catholica sub Marco

Aurelio habuit rectores ac antistites, viros, non ultimo sane loco collocandus venit S. Claudius Apollinaris Hierapolitanæ Ecclesiæ episcopus. Est au-

tem Hierapolis civitas in Phrygia Asiæ Minoris A provincia sita. A Serapione (1) Antiocheno episcopo, qui proxime ejus ætatem vita sua attigerat, beatissimi Patris nomine honorari meruit. Subsequens Ecclesiæ sæculis episcopus beatæ memoriæ, vir omni encomiorum genere dignissimus habebatur, atque veluti cæterorum prælatorum insigne ornamentum ac exemplar, et adversus Cataphrygarum hæresim fortissimum æque ac invictum velut Ecclesiæ fulcimentum (2) celebrabatur.

Bollandus (3) Hierapolim illius fuisse patriam censet. Judice Theodoreto (4), « præter divinarum rerum cognitionem, externa quoque disciplina (id est profanis ac humanioribus scientiis) fuit excultus. » Vitæ ejus particulares circumstantias penitus ignoramus. Verum encomia, quibus a viris B doctissimis atque sanctissimis commendabatur, judicandi nobis copiam faciunt, Apollinarem nostrum vitam moresque suos adamussim juxta præcellentem episcopalis dignitatis gradum instituisse atque conformasse, neque eum minus in charitate, quam in scientiis excelluisse. Floruit autem juxta Eusebium (5), Hieronymum (6) atque Photium, M. Aurelio Antonino imperante. Neque hunc supervixit principem. Forte in episcopatu Hierapolitano S. Abercio vel Papiæ successit (7).

(1) Euseb. *H. E.* c. 19, lib. v.

(2) Euseb. *H. E.* l. v, cap. 16, et *adversus Cataphrygarum hæresim*. . . Deus Apollinarem Hierapolitanum tanquam validum atque invictum telum excitavit.

(3) Ad diem 7 Februarii.

(4) *Hæreticæ fabulæ* lib. III, cap. 2 Opp. tom. IV, pag. 227.

(5) Euseb. *H. E.* l. IV, cap. 26 et 27.

(6) In *Catalogo vir. illustr.*, cap. 26.

(7) Tillemont, tom. II *des Mémoires* pag. 207.

(8) *Dissertat. Cyprian.* 2. § 39, pag. 264 et *Dissertat.* 4 Iren., §§ 34 et 39, p. 339 et 372. D. Hieronymus in *Catalogo virorum illustrium Apologiam* hanc vocat volumen insigne, quod pro fide Christianorum dedit Apollinaris, cap. 26. Tillemontio, *Mémoires de l'Hist.*, t. II, pag. 207, atque Remigio Ceillierio, *Hist. génér.* l. II, p. 83, hæc Apologia primum anno æræ vulgaris J. Ch. 175 vel 176 ab Apollinari Hierapolitano exarata videtur hisce fundamentis: primo quidem, quia Eusebius Caesariensis, facta mentione *Apologetici* D. Melitonis, statim capite 27 subsequente orationem apologeticam Apollinaris subjicit. Jam vero Melitonis *Apologiam*, ut supra vidimus, ad annum J. Ch. 175 referunt. Secundo aiunt eam *Apologiam* scriptam fuisse post victoriam illam miraculosam M. Aurelii de Marcomannis et Guadis reportatam, siquidem S. Apollinaris hujus victoriæ in suo *Apologetico* mentionem facit, atque hoc ex fonte Eusebius hausit, quidque de legione Melitina, fulminea, seu fulminatrice posthæc dicta, dissevit. En ipsius Eusebii verba, *H. E.* l. v, cap. 5: « Cum adversus Germanos et Sarmatas pugnaturus aciem instrueret, et exercitus ipsius siti premeretur, pene ad inopiam consilii redactum esse, memorant. Tum vero milites legionis Melitinæ, quæ fidei merito etiam nunc manet, dum acies adversus hostes ordinatur, flexis in terram genibus, ut nostris orantibus mos est, preces ad Deum fudisse perhibentur. Cujus spectaculi novitate hostibus stupefactis, aliud quiddam longe majori dignum admiratione accidisse nar-

ARTICULUS II.

Claudii Apollinaris scripta.

Ex iis vero, quæ litteris tradidit illustris iste Ecclesiæ scriptor, ejusmodi sunt veteribus laudata. 1. *Oratio pro fidei defensione* ad Marcum Antoninum Verum, anno circiter ejus imperio 10, Christi autem pro æra vulgari 170, oblata, ut arguit Dodwellus (8). 2. *Adversus gentes* libri quinque. 3. *De veritate* libri duo. 4. Duo item *adversus Judæos*. 5. Et alii, quos postmodum exaravit adversus Cataphrygas, tunc primum exortos; de quibus postremis libris eodem secundo labente sæculo Serapion Antiochenus episcopus ad Caricum et Ponticum scribens, apud Eusebium hæc habet: « Beatissimi Claudii Apollinaris, qui Hierapolitanæ urbis in Asia episcopus fuit, scripta sive libros ad vos misi. » Verum hæc aliæque Hierapolitani hujus episcopi modo memorata hodie desiderantur, eorumque tantum inscriptiones ad nos pervenerunt.

Præter hæcenus memorata opera, quæ penitus interciderunt, librum quoque *De Paschate* scripsisse comperitur Apollinaris, cujus fragmenta duo apud auctorem *Chronici Paschalis* vulgo *Alexandrini* supersunt. De horum autem fragmentorum auctoritate nonnulli recentiores dubitasse noscuntur; quos inter eminet Tillemontius (9), eo nimirum nomine,

C rant: hinc quidem fulminum jactus, quibus hostium copiæ in fugam versæ atque extinctæ sunt; illinc vero imbrium vim, quibus exercitus eorum, qui Deum precati fuerant, jamjam siti periturus, præter spem recreatus est. Atque ea res tum a scriptoribus a fide nostra penitus alienis, quibus curæ fuit res eo tempore gestas memoriæ mandare, tum a nostris etiam hominibus refertur. Sed gentilium scriptores, utpote a religione nostra dissidentes, hoc quidem miraculum commemorarunt; non tamen id nostrorum precibus factum esse confessi sunt. Nostri vero utpote veritatis cultores simpliciter atque ingenue rem ipsam litteris tradiderunt. Ex his est Apollinaris, qui legionem illam, cujus precibus id miraculum perpetratum est, exinde congruo rei vocabulo Fulmineam ab imperatore cognominatam esse scribit. » Ita Eusebius. In quem locum v. cl. Valesius observat, jam dudum monuisse Scaligerum in animadversionibus Eusebianis, Legionem fulminatricem ab hoc miraculo cognominatam non fuisse, quippe quæ diu ante tempora M. Aurelii Antonini ita vocata fuerit. Docet id manifeste Dio Cassius in libro LV, ubi legiones omnes enumerat. Vetus quoque inscriptio a Scaligero prolata id ipsum confirmat. Quamobrem de ipso quidem miraculo pluvie a Christianis militibus imperata, et Apollinari et Tertulliano et Eusebio testantibus, facile credimus, Legionem vero Melitinam ob id fulminatricem dictam esse a M. Antonino imperatore nondum mihi persuasit Apollinaris, nam judice summo critico Patre Pagi ad annum J. Ch. 174, non dubitamus, quin multa lapsa veris admista fuerint. Consule etiam Witsii diatribam de Legionem fulminatricem Christianorum sub imperatore M. Aurelio Antonino, Amstelodami 1683 impressam. Donique observa cum Tillemontio ad *Apologiam* Apollinaris: ex eo, quod antiquitas nobis nihil de hac oratione apologetica reliquerit, judicatu difficile est, quænam in specie objecta illa alligerit. Tillemontius, loc. cit.

(9) *Lettre au R. P. Lamy*, § 72, à la fin du tom. II *des Mém. eccl.*

quod Claudii Apollinaris opera recensens Eusebius, A illud *De Paschate* tacitus præterierit, neque usquam apud scriptorum ecclesiasticorum nomenclatores ejus mentio recurat. Esto : de illo quidem opere silet Eusebius, eoque silente nihil sane mirum, si Hieronymus quoque, Gennadius, Honorius, aliique de ipso reticeant, qui ad vetustiorum saltem temporum scriptores quod attinet, unum Eusebium sequi consueverunt. Verum quid tum postea? Num ideo episcopus ille Hierapolitanus opus *De Paschate* haud scripsisse dicendus? minime omnium. Accipe isthæc Eusebii verba (10): « Apollinaris licet penes multos multa exstant opera, hæc tamen sola ad nos pervenerunt. » Audin? « multa » scripsit Apollinaris, ex quibus quinque « sola » novit Eusebius, quæ illic enumerat, quique proinde illa non vidit, quæ **B** *contra Severianos Encratitas* ipsum scripsisse tradit Theodoretus (11), neque librum *Περὶ εὐσεβείας, De pietate*, quem legit Photius (12). Quidni porro opus quoque de Paschate scripsit, ut auctor est *Chronici Paschalis* scriptor anonymus? Melitonem enim vero Sardiensem episcopum, qui floruit iisdem temporibus, quibus Apollinaris, de eodem argumento, licet non eadem sententia, libros duos prescripsisse, testem habemus ipsummet Eusebium (13). Nam Polycrates Ephesinus episcopus in epistola ad Victorem (14), Sardiensem illum episcopum inter eos recenset, qui diem Paschæ quarta decima luna, juxta Evangelium, observarunt; cum contra omnino sensisse Apollinarem, ex allatis fragmentis constet. Sic enim in iis legitur (15): « Quidam igitur sunt, qui ex ignorantia de hisce **C** excitant contentiones, rem venia dignam passi (neque enim accusationem admittit ignorantia, sed eget doctrina), aiuntque 14 (a) agnum cum discipulis manducasse Dominum; magna vero azymorum die passum esse: atque ita dicere Matthæum, uti illum intelligunt. Unde legi contraria est eorum interpretatio, iisque adversari videntur Evangelia. » Et in altero: « Decima quarta veri Paschatis Domini, sacrificium magnum, pro agno Dei Filius; qui victus fortem vinxit; et qui judicatus, judex est vivorum et mortuorum; et qui traditus est in manus peccatorum, ut crucifigeretur; qui super cornua unicornis est exaltatus; et qui in saero latere percussus est; qui ex latere suo duo iterum fudit purgatoria, aquam et sanguinem, verbum et spiritum; **D** et qui Paschatis die sepultus est, lapide monumento imposito. » Apposite ad hæc duo loca loquitur V. C. Bernardus Lamy (16); « Quartadocimani suppo-

nentes Pascha Judaicum a Jesu Christo factum quarta decima die, quæ occurreret in pervigilio mortis ejus, contendebant quacunque feria, in quam incideret eadem decima quarta dies, Domini exemplo Pascha Christianorum potius esse celebrandum, quam in die Dominica. Verum sancti doctores (quos inter S. Apollinaris noster) arguebant eos, nisi falso supposito seu fundamento; quoniam Jesus eo anno, quo passus est, non fecisset Pascha, sed fuisset. » Hæc vir doctus. In eadem porro sententia cum nostro episcopo Hierapolitano plerique Patres deinceps fuerunt, Clemens Alexandrinus, Hippolytus Portuensis, Petrus Alexandrinus, aliique, quos apud eundem Lamyum (17) vides.

Tillemontius quidem omnem lapidem movet (18) quo suspectam reddat *Chronici Paschalis* præfationem ubi Apollinaris, aliorumque veterum Patrum fragmenta de Paschate occurrunt: eorum tamen integritatem palam oppugnare non audet, ut probe advertit laudatus Lamyus Tillemontii argumenta retundens (19). Neque aliter sane Cangius: cujus notam margini additam, « falsa sunt ista (20) » de auctorum quidem sententia, non vero de ipsorum textu accipiendam nemo non videt. Ita quoque jam pridem censuerat doctissimus Petavius (21) qui eadem fragmenta Græce recitans, de iis in præfatione ad lectorem hæc habet: « Accessit anonymi cujusdam diatriba *De Paschate* novissimo Christi.... Duplex fragmenti esse istius argumentum videtur. Primum enim Christum demonstrat ultima in cæna legale Pascha non celebrasse; quod pridie ejus diei, quo a Judæis peractum est, mysticum suum ac Novi Testamenti proprium Pascha Christus obierit. Cujus opinionis veteres nonnullos citat, sed ea videlicet, quod illorum pace dixerim, falsa, et Evangeliorum auctoritati contraria est. » Hactenus ille. Denique Tourneminius vir eruditissimus in epistola Bernardo Lamyo inscripta non solum fragmentorem illorum sinceritatem, sed etiam sententiarum veritatem agnoscit (22). Quorum ergo virorum doctorum auctoritate permotus V. C. Gallandius (23) duo illa fragmenta *De Paschate*, quæ in *Chronico Paschali* Apollinari Hierapolitano ascribuntur, eidem S. Patri confidenter quoque asseruit.

Verum pace tantorum virorum dixerim, res haud adeo certa est, num S. Apollinaris Hieropolitanus cujusdam operis de Paschate auctor sit: siquidem tota assertio soli innititur *Chronico Alexandrino*: quis autem ignorat, in quam varias et dissimillimas

(10) Euseb. *H. E.* l. iv, c. 27.

(11) *Hæretic. fabul.* l. ii, cap. 21, *Opp.* tom. IV, pag. 208.

(12) *Bibl. codice* 14.

(13) *Hist. eccl.* lib. iv, cap. 26.

(14) Polycrates apud Euseb, *ibidem* lib. v, cap. 24.

(15) Apud auctorem *Chronici Paschalis*, præfat. pag. 6 et in Gallandii *Bibl. PP.* t. I, pag. 680.

(16) *Dissertat. de Paschate Jud.* § 11, in *Harmonia Evang.*, pag. 437.

(17) Lamy, *Traité de l'ancienne Pâque*, II part., cap. 9, p. 349, 373.

(18) Tillem. l. c. *Mém. eccl.* t. II, pag. 736.

(19) Lamy, *Response à la lettre de M. de Tillemont*, pag. 124, dans la suite du *Traité de la Pâque*.

(20) *Chron. Pasch.* pag. 5.

(21) *Uranologia*, pag. 213 et seq.

(22) Tournemine, apud Lamy, *suite du Traité de la Pâque*, pag. 79.

(23) *Bibl. PP.*, tom. I in prolegom., pag. 122.

opiniones abierint auctores de *Chronici* hujus merito atque existimatione. Scaliger hujus appellat « scriptorem idiotam ; » atque alibi ; « multa, inquit (24), in ea farragine esse, quæ ridere, an mirari debeat, se nescire... multa esse inepta. » Tillemontio est opus auctoritate carens, ridendis rebus, erroribusque pinguis refertum (25). Nihil magis gerit ipsi morem Bailletus. *Chronicon*, inquit (26), *Paschale* pura putaque rhapsodia chronologia multorum scriptorum est, non unius ingenii et facultatis. Alii nihilominus, ut fatear quod res est, tanto in contemptu non habent. « *Chronicon* illud, ait Petavius (27), quod ex variis auctoribus centonis instar concinnatum, egregium, nec satis laudatum. » — « Fatendum, inquit Ducangius (28), longe esse plura, quæ sua laude digna haberi debent. » — « Auctor iste certe non est contemnendus, judicat Cave (29), qui non modo continuam consulum seriem exhibet, sed et plures melioris purpuræ pannos operi suo intexuit, venerandæ antiquitatis monumenta, quæ frustra alibi reperiantur. » Cæterum *Chronicon* illud *Paschale* vulgo Alexandrinum ab anonymo primum sæculo sexto aut septimo confectum fuit.

Socrates (30) et post eum Nicephorus allegant Apollinarem, atque Serapionem Antiochenum episcopum, ad demonstrandum, quod Verbum corpus anima præditum assumpserit. Dicitur etiam quod contra Encratitas scripserit, atque suis in scriptis exposuerit, ex qua philosophorum secta quælibet hæresis suos errores hausit. Verum Theodoretus (31) et D. Hieronymus (32) qui mentionem de hisce scriptis instituerunt, nequaquam asserunt S. Apollinarem has materias in specialibus a se elucubratis operibus pertractasse. Superius jam observavimus ex Eusebio S. Apollinarem contra *Montanistas* seu *Cataphrygas* duos libros conscripsisse, quorum tunc hæresis ex incunabulis prorepebat. Verum, adnotante V. C. Remigio Ceillierio nostro (33), multum verosimilius sanctum nostrum non tam libros, quam litteras adversus præfatam hæresim exarasse. Siquidem ii, qui ad refutandos *Montanistas* hujus sancti viri scripta adhibuerunt, non singulare aliquod opus D. Apollinaris, sed litteras illius dumtaxat allegarunt. Comprobat id vir celebratissimus ex ipso Eusebio referente (34)

(24) *De emendat. temp.*, pag. 220 et 225.

(25) Tillemont: *Epistola ad Lamium*, pag. 52. item tom. II *des Mémoires ecclés.*

(26) Bail. *Fab. critic.* 15 Julii. Idem 15 Julii, in *Vita 72 discip.*

(27) In *Notis ad Nicephorum ep.*

(28) Du Cange in *Præfat. ad Chron. Pasch.* pag. 4.

(29) Cave, *Historia litteraria*, pag. 381.

(30) Apollinaris Hierapolitanus et Serapion Antiochenæ urbis episcopus, Christum, qui homo factus est, anima præditum fuisse, velut rem communi omnium consensu receptam suis in libris asseruerunt. Socrates lib. III, cap. 7 ; Nicephor. lib. X, cap. 14.

(31) *Hæretic. fabul.* lib. I, cap. 21.

A quod Serapion Antiochenus episcopus, quando testatur, Apollinarem nostrum adversus *Montanistas* scripsisse, in quadam epistola contra eam hæresim exarata hisce utatur verbis : « Ut sciatis, inquit, qualiter universa, quæ in terris est fraternitas, operationem illam simulatæ factionis, quæ nova prophetia dicitur, aversata atque abominata est, beatissimi patris Claudii Apollinaris, qui Hierapolitanæ urbis in Asia episcopus fuit, litteras ad vos misi. »

Nonnulli viri doctissimi præter has litteras Claudio Apollinari ascribenda existimant fragmenta illa *contr. Montanistas*, quæ recitat Eusebius ex auctoris anonymi libris Avircio Marcello nuncupatis (35). Ita quidem Baronius (36) Rufini (37), ut videtur, et Nicephori (38) auctoritate ductus ; quorum sententia scriptori quoque libelli *Synodici* apud Labbeum arrisisse perhibetur (39). Neque aliter sane Baluzius (40), qui ex Eusebii potissimam testimonio libros illos Claudio Apollinari asserendos contra Valesium contendit. Sed frustra, meo quidem judicio, inquit V. C. Gallandius (41) ; neque enim Eusebius id usquam memoriæ commendavit. Testatur quidem semel iterumque episcopus Cæsariensis, adversus *Cataphrygarum* hæresim stylum strinxisse Apollinarem ; « sed alios cum eo quam plures doctrina et eloquentia præstantes viros, tanquam validum atque invictum telum, tunc excitasse propugnatores veritatis Deum tradit (42). » Cujusmodi sane fuere Miltiades, Rhodon, et Apollonius, de quibus agit deinceps idem historicus, quibus enarratis ita pergit : « Unus igitur ex illis in ipso principio operis, quod adversus *Cataphrygas* composuit, prius cum illis nuda voce dimicasse asserit, eorumque errores coarguisse. Sic enim sermonem suum orditur : Cum jam dudum id mihi muneri injunxeris, Avirci Marcelle charissime, etc. Quis porro ex his Eusebii verbis rite colligat, libros Avircio Marcello nuncupatos ab Apollinari fuisse conscriptos, cum Cæsariensis episcopus « quam pluribus » recensitis, qui adversus *Cataphrygas* scripsere, « unum ex illis » tacito ejus nomine eorum librorum auctorem fuisse testetur ? His autem vel illud maxime accedit, ut recte Valesius, Apollinarem Eusebius teste (43) tunc temporis *Montanistarum* hæresim scriptis exagitasse, cum primum

(32) Quid de Melitone... quid de Apollinario... qui origines hæreseon singularum... explicarunt. Hieron. *Ep. ad Magnum*, 83.

(33) *Histoire génér. des auteurs*, tom. II, pag. 85.

(34) Euseb. *H. E.* l. v. c. 19.

(35) Id., *ibid.*, c. 16 et seq.

(36) Ad annum 437, §§ 9 et seq.

(37) *Interpret.* Euseb. lib. v, c. 15.

(38) *H. E.* l. iv, c. 23.

(39) *Concil.* tom. I, apud Mansi, columna 691.

(40) Apud Mansi loco citato.

(41) *Bibl. PP.* t. I, in prolegom., pag. 121.

(42) Euseb. *H. E.* l. v, c. 16.

(43) Et alii, quos postmodum scripsit contra *Cataphrygarum* hæresim, quæ quidem non longe postea maximos tumultus excitavit ; tunc temporis vero

enasci cœpit; nimirum circa Christi annum 171, quo igitur tempore scribebat Apollinaris, Montanus cum falsis vatibus suis hæreseos suæ fundamenta jaciebat; quæ quidem non longe postea maximos tumultus excitavit. Verum, auctor innominatus Eusebianus, de quo agimus, post Montani demum, Maximillæ ac Theodoti mortem, id est non ante annum 212, libros suos exaravit, ut ex eorum fragmentis ab Eusebio servatis compertum sit. Quapropter insuper habenda cum Dodwello (44) Ruffini auctoritas licentissimi nimirum interpretis; neque magis ducenda sequioris ævi scriptorum assertio, Nicephori, Callisti, libellique *Synodici* auctoris, quorum hic sæculo ix. ille vero xiv. floruisse perhibetur; hi siquidem Eusebii mentem haud assecuti, ejus narrationem pro arbitrio interpolasse noscuntur. Huic demum sententiæ de fragmentis ab Eusebio recitatis, Claudio Apollinari ascribendis nuper quam proxime accessit Cl. Lequienius (45). Ex quadam enim Vita S. Abercii Hierapolis in Phrygia episcopi, quam ex Metaphraste Latine primum vulgarunt Lipomanus (46) et Surius (47), Græce vero Halloixius (48), conjicit vir eruditus hunc ipsum esse Abercium, cui Apollinaris Hierapolitanus opus contra Cataphrygas nuncupavit; ut proinde Apollinaris Ecclesiæ Hierapolitanæ presbyter duntaxat

A tunc fuerit, qui episcopo suo præcipiente sectarios illos confutavit. Hactenus ille. Verum ut ea prætereamus, quæ modo edisseruimus, quam fluxa sit istiusmodi Vitæ S. Abercii fides, cui uni Lequienii conjectura innititur, pluribus post Baronium (49) ostendit Tillemontius (50).

Auctor libelli *Synodici* narrat sanctam synodum Hierapoli Asiæ civitate celebratam ab Apollinario urbis illius episcopo, aliisque viginti sex episcopis ejusdem provinciæ abdicasse et extirpasse Montanum et Maximillam pseudopphetas, simulque cum illis damnasse Theodotum Coriarium (51). Opportune hic advertit vir doctissimus D. Antine, hoc concilium ab eruditis passim ut indubium recipi (52).

B Commendat Photius Apollinarem nostrum a præstantia ingenii atque styli elegantia (53). Ad superos abiisse ante annum 180, verosimillimum putat Tillemontius (54), eo quod ejus contra enatam anno 171 Montanistarum hæresim scripta sint ultimum ipsius opus. Diversa Martyrologia Latina septima Februarii illius commemorationem faciunt. Baronius vero in Martyrologio Romano octava Januarii natalem ejus consignat (55). In Græcis e contra Mæneis omnino nulla mentio de S. Apollinari teste Bollandio occurrit.

S. CLAUDII APOLLINARIS

FRAGMENTA.

(ROUTH, *Reliquiæ sacræ*, Oxonii, 1814, I, 149.)

Ex libro incerto.

Atque ea res tum a scriptoribus a fide nostra penitus alienis, quibus curæ fuit res eo tempore gestas memoriæ mandare, tum a nostris etiam hominibus refertur. Sed gentilium scriptores utpote a religione nostra dissidentes, hoc quidem miraculum commemorarunt: non tamen id nostrorum precibus factum esse confessi sunt. Nostri vero utpote veritatis

primum enasci cœperat, Montano cum falsis vatibus suis adhuc erroris sui fundamenta jaciente. Euseb. *H. E.* l. iv, c. 27.

(44) Dissertat. 4. Iren., § 38, pag. 369, et Dissertat. 4 Cyprian., § 4, pag. 40.

(45) *Oriens Christianus*, tom I, col. 833.

(46) *Vitæ SS.*, t. VI.

(47) *Vita sanctorum* ad diem 22 Octobris.

(48) *Illustr. Eccles. Orient. script.*, tom. II, pag. 120.

(49) Baron ad annum 163, § 45.

(50) Tillem. *Mémoires eccl.* tom. II, pag. 299, 621.

(51) In *Collect. concil.* apud Mansi, tom. II, column, 692.

(52) *L'art de vérifier les dates*, pag. 474.

(53) Vir sane præstans, et stylo præstanti usus. Phot. codice 14.

C Ἡδὲ ἱστορία (inquit Eusebius lib. v *Hist.* cap. 5) φέρεται μὲν (historia est, de illo imbri ad sedandam militum sitim M. Antonini imp. exercitui misso, dum fulminum jactu vexabantur hostes) καὶ πρὸς τοῖς πόρρω τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου συγγραφεύσιν, οἷς μέλλον γέγονε τῆς κατὰ τοὺς δηλουμένους (56) γραφῆς· δεδύλωται δὲ καὶ πρὸς τῶν ἡμετέρων (57).

(54) *Mémoires de l'histoire*, tom. II, pag. 208

(55) Vide Bollandistas ad diem 7 Februarii, pag. 1 et seq.

(56) Κατὰ τοὺς δηλουμένους. Imperatores Pium Aveliumque. Res autem contigit, ut in notis ad Euseb. Valesius ostendit, M. Aurelio Antonino solo regnante, vitam jam functo patre Pio, imo post mortem Veri fratris. Cæterum verba Apollinaris, quæ sequuntur, ex *Apologia* ejus ad eundem Marcum, cujus scripti mentionem fecerat Eusebius cap. 26 et 27, ejusd. lib. iv, fortasse desumpta sunt.

(57) Δεδύλωται δὲ καὶ πρὸς τῶν ἡμετέρων. Ad hoc miraculum alludit Cyprianus, cum ait in *Tractatu ad Demetriadem*: « Christianes pro arcendis hostibus et imbris impetrandis rogare et preces fundere. » P. 193, ed. Oxon. W. Lowth in Eusebii ed. Reading. Adde Cypriani magistrum Tertullianum, qui

cultores, simpliciter atque ingenus rem ipsam litteris tradiderunt. Ex his est Apollinaris, qui legionem ipsam cujus precibus id miraculum perpetratum est, exinde congruo rei vocabulo fulmineam ab imperatore cognominatam esse scribit.

Τούτων ὁ ἄν εἴη καὶ Ἀπολλινάριος ἐξ ἐκτίνου, φήσας οἰκείαν τῷ γεγονότι πρὸς τοῦ βασιλέως εἰληφέναι κληθεῖσαν φωνῇ.

non tantum rem tetigit in *Apologet.* cap. 5, et ad *Scapulam*, c. 4, sed etiam fusius in posteriore parte libelli *De oratione*, quam quidem ex codice Ambrosiano sumptam novissimo vertente saeculo primus edidit cl. Muratorius, Vid. cap. cap. 29 ed. Halensis Tertulliani.

(58) Τέθειται μὲν τὸ παράδοξον. Gentiles scriptores qui ejus rei meminerunt, alii quidem, magorum incantationibus pluviam impetratam esse dixerunt; alii vero precibus imp. Marci. Ita Capitolinus in Marco, et Claudianus in 6 consulatu Honorii. Quinetiam precatationis ipsius verba referunt, quibus usus est Marcus: « Hanc, inquit, dextram ad te. Jupiter, tendo, quæ nullius unquam sanguinem fudit » Themistius in orat. nondum (an. 1639) edita ad imperatorem Theodosium, quæ inscribitur. Τίς ἢ βασιλευσάτω, τῶν ἀρετῶν. Ἀντωνίνῳ τῷ Ῥωμαίων αὐτοκράτορι, ὃ τούτο αὐτὸ ἐπώνυμον ὁ Εὐσεβὴς ἦν, τοῦ στρατεύματος ὑπὸ δέλουσ ἀντῶ πιεζομένου, ἀνισχῶν τῷ χειρὶ ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸν οὐρανόν· « Ταύτη, ἔφη, τῇ χειρὶ προστρεψάμην σε καὶ ἰκέτευσα τὸν ζωῆς δότηρα, ἧ ζωῆν οὐκ ἀφαιλόμην » καὶ οὕτω κατέδησε τὸν θεόν τῇ εὐχῇ, ὥστε ἐξ αἰθρίας ἦλθον νεφέλαι ὑδροφοροῦσι τοῖς στρατιώταις. Addit Themistius vidisse se pictam in tabula hujus rei imaginem: imperatorem quidem in acie deos precantem; milites vero galeis imbrem excipientes et aquam exlitus missam hibentes. VALESIIUS. — Fulmen de celo precibus suis contra hostium machinamentum extorsit, suis pluvia impetrata cum siti laborarent. Jul. Capitolinus in *Marco Antonino philosopho*, pag. 32, ed. Paris. Exstat (inquit Ant. Pagius) nummus argenteus in gaza regia inscriptus, M. ANTONINUS AUG. TR. P. XXXIII. VISITUR caput Antonini laureatum. In postica RELIG. AUG. IMP. VI. COSS. III, id est, « Religio Augusti.... » Cernitur Mercurius stans: qui dextra pateram, et sinistra caduceum tenet. Tribunitiam pot. XXVIII currenli anno M. Aurelius iniiit. Quare cum Niphilinus scribat dicere Dionem, Marcum hanc pluviam Mercurio, cujus cultus studiosus erat, attribuisse, is nummus Dionis fidei testis, ut ab Andrea Morellio, viro clarissimo, me audivisse memini. Ant. Pagi ad ann. Christi 174. BEADING. — Cum unam iconem incisam ære cardinalis Baronius in *Annalibus* ad ann. 176, Casaliusque, *De urbe*, etc., exhibeant, in qua hæc sitis columna Antonini insculpta partim ostenditur; aliamque præterea effigiem Havercampus in ed. sua *Apologetici* Tertulliani ad cap. 5, pag. 62, ejusdem monumenti posuerit; ab iis viris doctis, ut Bellorii descriptionem taceam, nobilis illius columnæ atque hujusce simul historiae diversæ partes depictæ sunt.

(59) Κεραυνοβόλον. Jamdudum monuit Scaliger in animadversionibus Eusebianis, legionem fulminatricem ab hoc miraculo cognominatam non fuisse, quippe quæ diu ante tempora M. Antonini ita vocata fuerit. Docet id manifeste Dio Cassius in libro LV, ubi legiones omnes enumerat. Vetus quoque inscriptio a Scaligero prolata, id ipsum confirmat. Quamobrem de ipso quidem miraculo pluvie a Christianis militibus impetratæ, et Apollinari et Tertulliano testantibus facile credimus (Eusebius

Ἄλλὰ τοῖς μὲν ἔξωθεν ἱστορικοῖς ἅτε τῆς πίστεως ἀνοικείοις, τέθειται μὲν τὸ παράδοξον (58)· οὐ μὴν καὶ ταῖς τῶν ἡμετέρων εὐχαῖς τοῦτο ὁμολογήθη γεγονέναι. Τοῖς δὲ γε ἡμετέροις ἅτε ἀληθείας φίλοις, ἀπλῶ καὶ ἀκκρολήσει τρόπῳ τὸ πραχθὲν παραδέδοται. τὴν δὲ εὐχῆς τὸ παράδοξον πεποιηκῆσθαι λεγεῖσθαι προσηγορίαν, κεραυνοβόλον (59) τῇ Ῥωμαίων ἐπι-

hoc capite postquam Apollinarem testem rei citavit, Tertullianum quoque adducit in *Apologetico* ejus eidem miraculo testimonium adhibentem); legionem vero Melitinam ob id fulminatricem esse dictam a M. Antonino imp. nondum mihi persuasit Apollinaris. Dicet forte aliquis, fulminatricem quidem legionem fuisse ante tempora M. Antonini, sed Marcum ob acceptam a Melitina legione beneficium, ei quoque fulminatricis cognomen indidisse. Verum si ita esset, secunda fulminatrix dici debuerat. Dio tamen nullam ejus mentionem facit, quamvis omnes legiones a superioribus principibus conscriptas accurate recenseat. Sed et fulminatricem illam in Cappadocia sedes habuisse dicit, quod Melitinæ legioni apte convenit. In *Notitia imperii Romani*, sub dispositione ducis Armeniæ recenseatur præfectura legionis 12 fulmineæ Melitinæ, id est apud oppidum Melitinam constitutæ. Ex quo colligitur Melitinam nomen legionis non fuisse, sed oppidi, in quo legio 12, fulminea consistebat. Legiones vero a locis in quibus præsidium agebant, denominare moris non fuit, sed a regionibus in quibus erant conscriptæ. Itaque quod de legione Melitina tradit Eusebius, parum mihi probabile videtur. Adde quod Rufinus hoc legionis nomen consulto, ut arbitror, prætermisit; quippe qui nosset, Melitinam nomen esse oppidi minoris Armeniæ, in quo legio 12 fulminea adhuc sua ætate prætenderet. Recte etiam idem Rufinus κεραυνοβόλον fulmineam vertit; non fulminatricem, ut Onuphrius et Scaliger aliique appellant. Quos refellit *Notitia imperii* in loco quem superius adduxi. Ceterum ut ingenue dicam quod sentio, parum mihi probabile videtur, totam legionem militum Romanorum eo tempore Christianam fuisse, quod tamen affirmare videtur Eusebius. Qui et in eo peccat, quod Apollinaris locum non protulit, nec librum ipsum, in quo hæc Apollinaris scripserat, indicavit. Sed et verba quibus totam hanc narrationem concludit, satis indicant ipsum de veritate rei dubitasse. Sic enim ait; Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ὅπῃ τις εὐέλπει τολήσεται. Id est: Sed de his quisque pro arbitrio suo judicet. VALESIIUS. — Verba Eusebii ad hanc historiam pertinere, cum Valesio statuit Pearsonius in *Vindictis Ignat.* p. II, c. 3, p. 161, ubi hoc scribit: « Tum vero narrationem quamdam statim interserit de legione fulminea, quam velut incertam relinquit. » Qui hac de narratione plura velit, adeat auctores a Mosheimio in *Hist. eccles.*, sæc. II, p. I, c. 4, § 9, indicatos, quibus addat præter ecclesiasticæ hist. scriptores, Joan. Richardsonum in *Prælect. eccl.* vol. II, et Lardnerum *Testim. Judaic. et ethnic.* vol. II, cap. 15, sed contrarias partes defendentes. Dixerim ego, salvo prudentiorum judicio. Christianos aliquot milites in exercitu Marci, cum liberationem ex magnis angustiis a Deo petivissent, ex eis postea salvos mirabiliter factos fuisse una cum commilitonibus, dum hostes barbari contra perierint; utrum vero id precibus ipsorum concessum fuerit, solum novisse Deum; porro, etiamsi res ita haberet, quod vero similis esse minime negaverim, inde non statim sequi, ut divinum hoc beneficium inter miracula proprie dicta censi debeat.

Ex lib. De Paschate (60). — Afferuntur hæc in Præf. Chronici Paschalis sive Alex. ad p. 6. ed. Ducangii.

Εἰσι τοίνυν οἱ (61) δι' ἄγνοίαν φιλονεικοῦσι περὶ τούτων, συγγνωστὸν πρᾶγμα παπονηθότες· ἄγνοια γὰρ οὐ κατηγορίαν ἀναδέχεται, ἀλλὰ διδύχης προσδεῖται καὶ λέγουσιν ὅτι τῇ ἰδ', τὸ πρόβατον μετὰ τῶν μαθητῶν ἔφαγεν ὁ Κύριος· τῇ δὲ μεγάλῃ ἡμέρᾳ τῶν Ἀζύμων αὐτὸς ἔπαθεν· καὶ διηγοῦνται Ματθαῖον οὕτω λέγειν ὡς νενοήκασιν· ὅθεν ἀσυμφώνως (lege ἀσύμφωνος) τε νόμῳ (62) ἢ νόησιν αὐτῶν· καὶ στασιάζειν δοκεῖ κατ' αὐτοὺς τὰ Εὐαγγέλια.

Ex eodem libro ibid.

Ἡ ἰδ', τὸ ἀληθινόν (63) τοῦ Κυρίου Πάσχα, ἡ θυσία ἡ μεγάλη, ὁ ἀντὶ τοῦ ἁμνοῦ Παῖς Θεοῦ, ὁ δεθεὶς, ὁ δόξας τὸν ἰσχυρόν, καὶ ὁ κριθεὶς κριτῆς ζώντων καὶ νεκρῶν· καὶ ὁ παραδοθεὶς εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν, ἵνα σταυρωτῆ, ὁ ὑψωθείς ἐπὶ κεράτων μονο-

(60) *Ex libro de Paschate. In Præfatione, quæ vocalur, Chronici Paschalis, sive Alexandrini, duobus istis Apollinarii fragmentis hæc verba præmissa sunt: Καὶ Ἀπολλινάριος δὲ ὁ ὀσιώτατος ἐπισκοπος Ἱεραπόλεως τῆς Ἀσίας, ὁ ἐγγύς τῶν ἀποστολικῶν χρόνων γεγονώς, ἐν τῇ Περὶ τοῦ Πάσχα λόγῳ τὰ παραπλήσια ἐδίδαξε λέγων οὕτως· Εἰσι τοίνυν, etc. Et Apollinarius sanctissimus Hierapoleos Asiæ episcopus, qui apostolicis temporibus proximus fuit, in libro quem De Paschate conscripsit, consentanea docuit, hisce verbis: « Quidam igitur sunt, » etc.*

Lardnerus interea, post Tillemontium in *Mém. eccles.* tom. II, p. III, p. 91, tribuere hæc duo fragmenta mavult Pierio Alexandrino tertii sæculi scriptori, qui librum *De Paschate* composuit. Vide eum *De fide hist. evang.* p. II, tom. II, c. 28, § 41. Fortasse enim nonnullis illud ipsum displicuerit, quod de tempore Paschæ hic statuitur; sed nihil inesse fragmentis mihi quidem videtur, quod abjudicare ea ab Apollinario nos cogat. Neque auctori *Præfationis* magis deneganda est fides, quam aliis scriptoribus, ex quorum testimonio multi recepti sunt libri veterum, neque ab Eusebio, neque alio quodam præterea memorati; præcipue cum infra ait Eusebius ipse, pervenisse ad se opera nonnulla ex multis Apollinarii libris. Itidem in notis ad Melitonis fragmenta ad pag. 137, verba similia Eusebii de Serapionis episcopi operibus descripsi. Imo fortasse unum ex Apollinarii libris Eusebio nunquam visis a Photio egregio critico, lectum fuit, hoc est, Περὶ Εὐσεβείας illud in cod. 14 recensitum; sed hac de re paulo infra. Audi præterea quæ Maximus *Prologo suo in Opera S. Dionysii Areop. ascripta*, apprime huc facientia scripsit: Πάμπολλα παρῆκεν Εὐσεβίος οὐκ ἐλθόντα παρὰ χεῖρας οἰκείας· καὶ γὰρ οὔτε φησὶν ἅπαντα καθάπαξ συναγροχέναι. μᾶλλον γὰρ μὴν ἀμολογεῖ καὶ ἀριθμοῦ κρείττονα βιβλία καθεστάναι μηδαμῶς εἰς αὐτὸν ἐληλυθότα. Καὶ πολλῶν ἐδυνάμην μνημονεῦσαι μὴ κτηθέντων αὐτῷ, καὶ ταῦτα τῆς αὐτοῦ χώρας, ὡς Ὑμεναίου καὶ Ναρκίσσου τῶν Ἱεραπολεωτῶν ἐν Ἱεροσολύμοις. Ἐγὼ γοῦν ἐνέτυχόν τισι τῶν Ὑμεναίου. Καὶ μὴν οὔτε Πενταίου τοὺς πόνους ἀνέγραψεν, οὔτε τοῦ Ῥωμαίου Κλήμεντος πλὴν δύο καὶ μόνων ἐπιστολῶν (et prudenter hoc quidem)· ἀλλ' οὔτε πλείστων ἑτέρων. Ὁ γὰρ Ὀριγένης, οὐκ οἶδα εἰ πάντων μόλις δὲ τεττάρων ἐμνήσθη, p. 36 ed. Corderii, p. 4 ed. Morelli. Hæc Maximus de Eusebio. Et forsitan recte ait, ex hujus quidem silentio a nullo libro fidem pinitus abrogandam esse, nisi eidem propter aliam rationem causa cadere necesse fuerit. Denique notandum est, conscripsisse Apollinarii hujus æquales cum alios, tum Melitonem Irenæumque, et Clementem Alex. *De Paschate* libros, dum vigeabat nimirum illis temporibus controversia paschalis, Imo

Chronici Paschalis sive Alex. ad p. 6. ed. Ducangii.

A Quidem igitur sunt, qui ex ignorantia de hisce excitant contentiones, rem venia dignam passi, neque enim accusationem admittit ignorantia, sed eget doctrina; aiuntque 14^a agnum cum discipulis manducasse Dominum, magna vero Azymorum die passum esse, atque ita dicere Matthæum, ut illum intelligunt; unde legi contraria est eorum interpretatio, iisque adversari videntur Evangelia.

Ex eodem libro ibid.

Decima quarta veri Paschatis Domini sacrificium magnum, pro agno Dei Filius, qui vinctus fortem vinxit, et qui judicatus est, judex est vivorum et mortuorum, et qui traditus est in manus peccatorum ut crucifigeretur, qui super cornua unicornis

B hic ipse *Præfationis Chronici Alex.* auctor ex Clementis opere *De paschate* aliqua excitat, quem quidem tractatum memorat exscribitque etiam Eusebius lib. IV *Hist.*, c. 13. Cum hæc omnia adnotassem, post vidi cl. Gallandium in *Prolegom. tom. I Bibliothecæ PP.*, p. cxxi, nonnulla ex argumentis meis pro confirmatione τῆς γνησιότητος horum fragmentorum præoccupavisse, hoc præterea adducto, nunquam illa vidisse Eusebium, quæ Apollinarium contra Severianos Encratitas scripsisse, tradit Theodoretus *Hæret. fab.* lib. I, c. 24.

(61) Εἰσι τοίνυν οἱ, etc. Celeberrima est atque difficillima quæstio, utrum Christus et Judæi uno eodemque tempore pascha comederint; cui quidem me pusillum hominem interponere noluerim. Missa igitur hac re tantum monebo, sensisse videri hunc Apollinarem cum Clemente Alex. aliisque multis Patribus, Dominum cœnam suam ultimam, quam hi Patres aliter atque Ecclesia, notante id Photio codd. 115 et 116, autumabant diversam a paschate legali fuisse, vespera diei civilis 13 mensis Nisan celebrasse; et meridie diei 14 loco agni paschalis a Judæis tum temporis jugulati, mactatum ipsum Dominum fuisse, secundum Apostoli illud ad Corinthios priore ejus *Epist.* cap. V, comm. 7: Καὶ γὰρ τὸ πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. Itaque ex Joannis Evangelio iidem isti Matthæum, cæterosque evangelistas, interpretandos esse censuerunt similiter atque scriptores alii, qui recentioribus temporibus statuerunt, Dominum nostrum et Judæos non eodem die pascha egisse, de natura tamen festi ultimi Domini a veteribus illis discrepantes. Itidem Hippolytus in eodem *Chronici Alex. Præfatione* laudatus, non nemini respondens in libro suo *Contra omnes hæreses* hæc scribit: Πεπλάνηται δὲ μὴ γινώσκων, ὅτι τῷ (for. legend. φ) καιρῷ ἔπασχεν ὁ Χριστός, οὐκ ἔφαγε τὸ κατὰ νόμον πάσχα. Οὗτος γὰρ ἦν τὸ πάσχα τὸ προκεκηρυγμένον, καὶ τελειούμενον, τῇ ὀρισμένῃ ἡμέρᾳ. Similiter Clementes Alex. et ibidem: Ἠέπονθε δὲ τῇ ἐπιούσῃ (scil. die cœnam ultimam sequente, sive mensis Nisan 14) ὁ Σωτὴρ ἡμῶν αὐτὸν ὄν τὸ πάσχα, καλλιεργηθεὶς (for. legend. καθιερευταίς) ὑπὸ Ἰουδαίων.

(62) Ἀσυμφώνως τε νόμῳ. Legendum videtur ἀσύμφωνος, prout in interpretatione Latina. Cæterum ideo dicit Apollinarius legi contrariam esse alteram opinionem, quod cum ex instituto legis agnus paschalis 14 die lunæ mactandus esset, convenienter legi censendum foret, τὸ ἀληθινόν πάσχα Jesum Christum eodem illo die passum esse.

(63) Τὸ ἀληθινόν. Ita editi, pro τοῦ ἀληθινοῦ, ex codice ms. biblioth. Bodl. numero 3401, signato, in quo præter alias *Præfationis* quæ vocatur, partes hæc Apollinarii de Paschate fragmenta exstant.

est exaltatus, et qui in sacro latere percussus est, qui ex latere suo duo fudit purgatoria, aquam et sanguinem, verbum et spiritum; et qui Paschatis die sepultus est, lapide monumento imposito.

A κέρωτος (64), καὶ ὁ τὴν ἅγιαν πλευρὰν ἐκκεντηθεὶς, ὁ ἐκχρέας ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ τὰ δύο πάλιν καθάρσια, ὕδωρ καὶ αἷμα, λόγον καὶ πνεῦμα (65) καὶ ὁ ταφείς ἐν ἡμέρᾳ τῇ τοῦ Πάσχα, ἐπιτεθάντος τῷ μνήματι τοῦ λίθου.

Hæc de operibus S. Apollinarii Eusebius, Serapion Antiochenus, Socrates Hieronymusque.

Ex Eusebio lib. iv, Hist., cap. 27.

Apollinaris vero licet penes multos nulla exstent opera, hæc tamen sola ad nos pervenerunt: *Oratio ad supradictum imperatorem, Adversus Gentiles* libri quinque, *De veritate* duo, duo item *adversus Judæos*, et alii quos postmodum scripsit contra Cataphrygum hæresim, quæ quidem non longe postea maximos tumultus excitavit, tunc temporis vero primum enasci cœperat, Montano cum falsis vaticiniis suis adhuc erroris sui fundamenta jaciente.

Τοῦ δ' Ἀπολλιναρίου πολλῶν παρὰ πολλοῖς σωζομένων, τὰ εἰς ἡμᾶς ἐλθόντα ἐστὶ τάδε· Λόγος ὁ πρὸς τὸν προειρημένον βασιλέα (Μ. Aurelium Antoninum) καὶ πρὸς Ἑλληνας συγγράμματα πέντε καὶ Περὶ ἀληθείας πρῶτον καὶ δεῦτερον (66) καὶ πρὸς Ἰουδαίους πρῶτον καὶ δεῦτερον (67) καὶ ἅ μετα ταῦτα συνέγραψε κατὰ τῆς Φρυγῶν αἵρέσεως μετ' οὐ πολὺν καινοτομηθείσης (68) χρόνον, τότε γε μὴν ὡσπερ ἐκφύειν ἀρχομένης, ἐτι τοῦ Μοντανοῦ ἅμα ταῖς αὐτοῦ ψευδοπροφήτισιν ἀρχὰς τῆς παρεκτροπῆς ποιουμένου.

(64) Ὁ ὕψωθεὶς ἐπὶ κεράτων μονοκέρωτος. Confer Psal. xxii, comm. 21, et Psal. xcii, comm. 10. Ostendit Pearsonius in *Expōs. Symboli*, artic. *Crucifixus*, partem crucis illam a pictoribus fere neglectam, quæ in medio palo recto fixa ex eo prominebat, cuique innitebatur sacrum corpus Christi, a Justino martyre in *Dialogo* describi, rhinocerotisque cum cornu ab eo comparari, similiterque etiam Tertullianum lib. iii *adv. Marcion*, c. 18, et *adv. Judæos* c. 10, Justinum imitatum typicum hunc unicornem spectare.

(65) Λόγον καὶ πνεῦμα. Tertullianus *De baptismo* cap. 16, et *De pudicitia* cap. ult. aquam et sanguinem ex latere Christi emissum de duobus baptismis exponit, illo per aquam facto, hoc per sanguinem, sacro videlicet lavaero et martyrio. Eodem modo locum interpretati sunt auctor *Tractatus de baptismo hæreticorum* ad calcem Cypriani p. 29, ed. Felli, Hieronymusque in *Epist. ad Oceanum* p. 327, ed. Frobenii. Usitatior autem est expositio, quæ ad duo sacramenta Ecclesiæ baptismum aquæ, et peculum sanctificationis, quæ communicatio sanguinis est Christi, sacram illam effusionem refert. III, ed. Savilii, et Augustinum in *idem* p. 554, tom. IX, ed. Frobenii, quem plus semel in lib. quoque *De civitate Dei* idem sost. in *Joannis Evang.* p. 914, tom. IX, ed. Savilii, docuisse memini. Per aquam autem et sanguinem Apollinarius vult significari, ni fallor, verbi divini prædicationem et Spiritus sanctificationem, dum illud, πάλιν καθάρσια, ad figuratam sub novo fœdere veterum rituum renovationem spectare videtur. Est tamen fortasse dubium, utra res. aqua an sanguis, referri debeat ad *verbum* atque *spiritum*; nam Augustinus lib. iii *Contra Maximinum*, p. 522, tom. VI, nomine *aquæ* in Evangelii loco commemoratæ putat Spiritum sanctum significari, quia is est aqua, quam daturus erat Jesus sitientibus, nomine autem *sanguinis* Filium, quia Verbum caro factum est. Et diu ante Augustinum Irenæus Spiritum sanctum vocabat. « aquam quæ de cœlo est. » Lib. iii, c. 17, § 2, ed. Massueti. Porro pervulgatum id est, Facundum Hermianensem in *Defens. trium capit. lib. i*, cap. 3, qui sæculo scripsit sexto, *spiritum* de Patre, *sanguinem* de Filio seu Verbo, *aquam* vero de Spiritu S. ad comm. 8, cap. v *Epist. primæ S. Joan.* interpretatum fuisse. Sed hæc re missa, constat *aquam* et *sanguinem* in Evangelio commemoratos de verbo et spiritu, sed qualitatibus non personis, ab Apollinario etiam sæculo secundo Ecclesiæ dictos fuisse.

(66) Καὶ περὶ ἀληθείας πρῶτον καὶ δεύτερον. Photius in *Bibliotheca* cod. 14: Ἀπολλιναρίου ἐπισκόπου τῆς ἐν Ἀσίᾳ Ἱεραπόλεως, Πρὸς Ἑλληνας, καὶ Περὶ εὐσεβείας καὶ ἀληθείας. Ἀνεγνώσθη Ἀπολλινάριος Πρὸς Ἑλληνας, καὶ Περὶ εὐσεβείας, καὶ Περὶ ἀληθείας. Ἔστι δὲ Ἱεραπολίτης ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐν Ἀσίᾳ Ἱεραπόλεως γεγονώς ἐπίσκοπος. Ἦνθησε δὲ ἐπὶ Μάρκου Ἀντωνίου (sic) Βήρου βασιλέως Ῥωμαίων. Ἀξιόλογος δὲ ὁ ἀνὴρ καὶ φράσει ἀξιολόγῳ κεχρημένος λέγεται δὲ αὐτοῦ καὶ ἕτερα συγγράμματα ἀξιωματικόνευστα εἶναι, οἷς οὐπω ἡμεῖς ἐνετόχομεν. Hæc Photius. Fabricius autem in *Delectu argument.*, *De relig. Christiana* p. 160, incertum esse putat, an idem hoc opus fuerit atque illud *De veritate* ab Eusebio commemoratum, idque sub titulo Περὶ εὐσεβείας καὶ ἀληθείας legerit Photius, an diversum fuerit οἷς *De veritate*, Περὶ εὐσεβείας, atque idem fortasse atque illud Ὑπὲρ πίστεως, ita vocante Nicephoro librum imp. Antonino oblatum. Verba Nicephori sunt: Ὁ πρὸς Ἀντωνῖνον λόγος ὑπὲρ τῆς πίστεως. Quidquid de libello quidem ad Antoninum censebitur, persuadebit fortasse, ut diversum opus existimetur liber *De pietate* ab illo *De veritate*, ipsa censura Photiana, in qua τὸ περὶ reperitur. Diversos libros esse existimarunt Halloixius *Vit. PP. Oriental.* tom. II, p. 799, et Gallandius loco supra memorato ad pag. 157.

(67) Καὶ πρὸς Ἰουδαίους πρῶτον καὶ δεῦτερον. Absunt hæc a nostris codicibus Maz., Med. et Finkel. Sed neque Rufinus ea in exemplaribus suis legerat, ut ex versione ejus apparet; sed nec Hieronymus in libro *De scriptoribus ecclesiasticis* ubi omnes Apollinaris libros recenset, hujus libri *contra Judæos* mentionem facit. Nicephorus tamen ejus operis meminit. VALESIIUS. — Hæc verba a librario quodam moleste sedulo addita putarem atque exulare juberem, nisi fieri quoque potuisset, ut errore circa homœoteleuta omitteretur. STROTH. — Codicis regii lectionem firmat ms. quidem *Norfolc.* non autem cod. Savil. sive Bodl. contra quam Strothius propter Valesii silentium rem se habere putarat. Cæterum utroque loco πρῶτος καὶ δεῦτερος codex habet *Norfolc.*

(68) Μετ' οὐ πολὺν καινοτομηθείσης. Christophorus vertit: *Quæ non multo post tempore de integro renovata.* Quam interpretationem probare non possum. Langus vero et Musculus fere eundem sedsum ambo seculi sunt. Sic enim Danguis: *Et quæ præterea adversum Phrygum hæresim composuit quæ non multo post res novas in Ecclesiam induxit.*

Serapion Antiochenus, op. Euseb. Hist. v, 19.

Ὅπως δὲ καὶ τοῦτο εἶδῃτε ὅτι τῆς ψευδοῦς ταύτης τάξεως τῆς ἐπικαλουμένης νέας προφητείας, ἐδόξυκται ἡ ἐνέργεια παρὰ πόσῃ τῇ ἐν κόσμῳ ἀδελφότητι, πέπομα ὑμῖν καὶ Κλαυδίου Ἀπολλινάρου τοῦ μακαριωτάτου γενομένου ἐν Ἱεραπόλει τῆς Ἀσίας ἐπισκόπου γράμματα (66).

Socrates (70) Hist. eccles. lib. iii, c. 7, catholicum de anima humana a Christo assumpta dogma referens, quod apud concil. Alexandrinum sub Athanasio anno 362 confirmatum est.

Οὕτω γὰρ πάντες οἱ πηλαιότεροι περὶ τοῦτου λόγον γυμνάσαντες, ἐγγραφὸν ἡμῖν κατέλιπον· καὶ γὰρ Εἰρηναῖός τε καὶ Κλήμης, Ἀπολλινάριός τε ὁ Ἱεραπολίτης καὶ Σαραπίων ὁ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ προεστὴς Ἐκκλησίας, ἔμψυχον τὸν ἐνανθρωπήσαντα ἐν τοῖς πονηθεῖσιν αὐτοῖς λόγοις ὡς ὁμολογούμενον αὐτοῖς φάσκουσιν.

Hieronymus, Epist. ad Magnum, ep. 83, spectans, ut censuit alicubi Fabricius, ad Apollinarii contra Montanistas et Encratitas scripta.

Quid loquar de Melitone Sardensi episcopo, quid de Apollinario Hierapolitanæ Ecclesiæ sacerdote, Dionysioque Corinthiorum episcopo, et Tatiano et Bardesane, et Irenæo Photini martyris successore, qui hæresium singularum venena, ex quibus philosophorum fontibus emanarint, multis voluminibus explicarunt (71)?

Musculus vero in hunc modum: *Quæ non multo post tempore insolescere cæpit. Possis etiam ita vertere: Quæ non multo postea apertius publicata est. VALES.* — Dum Baronio ad an. 173, duplicem ortum Montanistarum hinc excogitanti se opponit Tillemontius *Mém. eccles. tom II, nol. 1, ad Montanistas*, monet vir doctissimus, narrare Eusebium, scripsisse contra Montanum Apollinarem primo ortu ejus, quem paulo post tempus de quo tunc agebat Eusebius, contigisse putat. Verterem igitur: *Quæ non longe postea excogitata est. tunc quidem quasi nasci incipiens.*

(69) Γράμματα Valesius quidem post Rufinum, Hieronymumque *De viris ill. cap. 41*, ubi ex Eusebio hæc afferuntur, vertit *litteras*; sed reddere se malle ait ad Hieron Fabricius *scripta*, quam litteras. Basnagio quoque *Annal politico-eccles tom. II, p. 251*, non discrepare hæc γράμματα videntur a libris *contra Cataphrygas*, seu *Montanistas*, quorum meminit Eusebius. «Secus» ait ille «de his quoque epistolis commemorasset in catalogo operum Apollinaris.» Porro ita Gallandius *Prolegom. vol. I Biblioth. PP., p. cxxi*: «*Scripta sive libros* vocem γράμματα Latine reddere malimus cum Baluzio, *Nov. Concil. Collect. p. 6*, et Fabricio, quam *litteras* cum Lango ad *Niceph. iv, 27* et Valesio.» *Litteras* prius verterant Musculus et Christophorus Eusebii interpretes. De ipso autem Apollinario et aliis hæc præterea habet Eusebius *lib. v Hist. c. 16*: Πρὸς μὲν τὴν λεγομένην κατὰ Φρύγας αἵρεσιν δπλον ἰσχυρὸν καὶ ἀκαταγώνιστον ἐπὶ τῆς Ἱεραπόλεως τὸν Ἀπολλινάριον, οὗ καὶ πρόσθεν μνήμην ὁ λόγος ἐποίησεν ἄλλους τε σὺν αὐτῷ πλείους τῶν τηνικάδε λογίων ἀνδρῶν, ἢ τῆς ἀληθείας ὑπέρμαχος ἀνίστη δύναμις. Ἐξ ὧν καὶ ἡμῖν ἱστορίας πλείστη τις ὑπόθεσις καταλείπεται. Dein vero ῥήσεις aliquas bene Idngas excerpit Eusebius ex opere quodam *contra Cataphrygas* scripto, quod Apollinario quidem aliqui attribuere solent, sed male id factum esse Valesius ibidem monet. Halloixius quoque in *Vita S. Apollinarii* hoc opus ab ipso abjudicandum censuerat, etsi fragmenta ejus apposuit ibidem, quæ equidem postea ad initium sæculi tertii lectori sistam.

A Atque ut sciatis, inquit, qualiter universa quæ in terris est fraternitas operationem illam simulatæ factionis, quæ nova prophetia nominatur, aversata atque abominata est. beatissimi patris Claudii Apollinaris qui Hierapolitanæ urbis in Asia episcopus fuit, litteras ad vos misi.

Ita enim omnes antiqui qui hac de re disputarunt, suam nobis sententiam scriptis proditam reliquerunt. Irenæus certe et Clemens, et Apollinaris Hieropolitanus, et Serapion Antiochenæ urbis episcopus, Christum, qui homo factus est, anima præditum fuisse, velut rem communi omnium consensu

B receptam suis in libris asserunt.

In eadem porro sententia est Gallandius ubi supra. Sed ad hoc opus nullus dubito, quin verba pertineant auctoris *Lybelli synodici*, a Pappo et Justello primum editi: Σύνοδος θεία καὶ ἱερά τοπική, inquit, ἐν Ἱεραπόλει τῆς Ἀσίας συναθροισθεῖσα ὑπὸ Ἀπολλινάρου τοῦ ταύτης ὁσιωτάτου ἐπισκόπου, καὶ ἑτέρων εἰκοσιῆς ἐπισκόπων, ἀποκηρύξασά τε καὶ ἐκδόφασα Μοντανὸν καὶ Μαξιμίλλαν τοὺς ψευδοπροφήτας, οἳ καὶ βλασφημῶς, ἦτοι δαιμονιῶντες, γαθίων φησιν ὁ αὐτὸς πατήρ, τὸν βίον κατέστρεψαν, σὺν αὐτοῖς δὲ κατέκρινε καὶ Θεόδοτον τὸν σκυτεῖα. *Apud Concil. Labb. et Cossart. tom. I, p. 599.* Scilicet in opere *Contra Cataphrygas* ea saltem de morte Montani et Maximillæ referente Eusebio exstabant: neque alii fortasse origini debetur, quod de Theodoto coriario, qui Christum Deum esse negabat, hic novum et inauditum sequitur quippe cum ibi statim post commemoretur Montanista quidam nomine Theodotus.

(70) Ait Socrates. Similia Nicephorus habet *lib. x, cap. 14 Hist. eccles.*

(71) *Explicarunt.* Hieronymus quidem in *lib. De viris ill. cap. 18*, ubi de Papiæ, ait, hunc mille annorum Judaicam edidisse δευτέρωσιν, addit, eum secutos esse «Irenæum et Apollinarem, et cæteros, qui post resurrectionem aiunt in carne Dominum cum sanctis regnaturum.» Verum designari hoc loco Apollinarem, Papiæ in sede Hierapolitana successorem, prohibet me credere alius Hieronymi locus in notis Fabricianis ibidem videndus; ubi auctor, postquam Latinos scriptores regni mille annorum defensores, memoravit, «Et ut Græcos nominem, addit, ut primum extremumque conjungam, Irenæus et Apollinaris,» etc., *lib. xi Comm. in Ezech., cap. 36.* His autem verbis Apollinarem Laodicenum significari, sæculi quarti scriptorem, haud dubitabam, vel priusquam eundem Hieronymum scribentem vidi in *Proæmio in lib. xviii Comm. Isaia* respondisse Dionysio Alexandrino mille annorum, quam vocat Hieronymus, fabulam irridenti Apollinarem. Est igitur verisimile, ut hic sæculi secundi quem attuli, pater, Apollinaris Hierapolitanus, Chiliastis eximendus esse videatur.